

Примљено:	11. 7. 2022.
ОПГ. Јед.	Српска
Класиф.	Класиф.

University of Niš

Faculty of Philosophy

18105 Niš · Ćirila i Metodija 2 · P.O. Box 91

Phone +381 18 514 312 · Dean's office: + 381 18 514 311

Fax: +381 18 514 310 · e-mail: info@filfak.ni.ac.rs

Универзитет у Нишу

Филозофски факултет

18105 Ниш · Ћирила и Методија 2 · Пош. факс 91

Телефон-центра: (018) 514 312 · Деканат: (018) 514 311

Факс: (018) 514 310 · е-мејл: info@filfak.ni.ac.rs

www.filfak.ni.ac.rs

ДЕПАРТМАНУ ЗА СРБИСТИКУ
НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА УНИВЕРЗИТЕТА У НИШУ

РЕЦЕНЗИЈА РУКОПИСА *МОРАЛНИ СВЕДОК –
САВРЕМЕНА ПОЕТИКА МЕМОАРА*
ДОЦ. ДР МИРЈАНЕ БОЈАНИЋ ЋИРКОВИЋ

Одлуком Наставно-научног Већа Филозофског факултета именована сам за рецензента рукописа монографије *МОРАЛНИ СВЕДОК САВРЕМЕНА ПОЕТИКА МЕМОАРА* аутора др Мирјане Бојанић Ћирковић, доцента на Департману за србистику.

Рукопис монографије садржи 194 стране куцаног текста и састоји се из следећих целина: 1) Увод; 2) *КА САВРЕМЕНОЈ ПОЕТИЦИ МЕМОАРА* (потпоглавља: Поетика велике приче, Мемоари као „поглед уназад”, Откривалачка моћ велике приче, Мемоари о Холокаусту као студије о рату против памћења (Примо Леви), Мемоари бивших зависника: теорија детаља и разлика (Џејмс Фреј), Пукотина као парадокс споја доживљеног и записаног (Ернст Павел); 3) *СЕЋАЊА АНЂЕЛКА КРСТИЋА У КОНТЕКСТУ ПОЕТИКЕ ДОКУМЕНТАРНО-УМЕТНИЧКЕ ПРОЗЕ СРПСКОГ РЕАЛИЗМА* (потпоглавља: Од „Наших предака” до *Сећања*: опис рукописа и интенција Крстићеве мемоарско-аутобиографске прозе, *Сећања* Анђелка Крстића у контексту документарне (мемоарско-аутобиографске) прозе српског реализма, Топоси Крстићевих *Сећања*, Детињство, Слика Старе Србије, Појам и значење граничности у Крстићевом делу, Усмена традиција у Крстићевим *Сећањима* Комуникативност Крстићевих *Сећања*); 4) *ПОЕТИКА РАТНИХ МЕМОАРА У КОНТЕКСТУ МЕМОАРИСТИКЕ ПРВЕ ПОЛОВИНЕ 20. ВЕКА* (потпоглавља: Читалачка публика ратних мемоара, Ратни мемоариста – еписки сведок, Мемоари Винстона Черчила); 5) *МЕМОАРИ ТОПЛИЧАНА О ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ: СВЕДОЧЕЊЕ ДРАГОЉУБА ПОПОВИЋА* (потпоглавља: Мемоари колективног јунака, Од аутобиографије до хронике, Наши Топличани); 6) *ПОЕТИКА СВЕДОЧЕЊА СПАСЕНИХ: ОД СВИТАКА ДО ВЕЛИКЕ ПРИЧЕ* (потпоглавља: Увод у поетику и методологију истраживања сведочанстава о Холокаусту, Свици: жанровски лик сведочанстава из Аушвица, Мала форма велике приче: поетика документарних разговора, *Велика прича* као психолошка студија); 7) *ФРАГМЕНТИ СЕЋАЊА ЛАЛИЈА СОКОЛОВА: ПРИЛОГ ПОЕТИЦИ МЕМОАРСКО-АУТОБИОГРАФСKE ПРОЗЕ О ХОЛОКАУСТУ* (потпоглавља: Проблем ауторске интенције, *Тетоважер из Аушвица* између мемоара, аутобиографије и романа, Фрагментарност као поетичко обележје Лалијеве исповести, Лик Лалија Соколова, Топос сна, Доживљај логора); 8) *САВРЕМЕНА ПРОЗА О ХОЛОКАУСТУ У ТЕКУЋОЈ КЊИЖЕВНОЈ ПРОДУКЦИЈИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ* (потпоглавља: Светска књижевна баштина о Холокаусту: интенционалност и жанровске одлике, Проза о Холокаусту у текућој књижевној продукцији РС 2012–2022, Лица савремене прозе о Холокаусту у РС, *Цилкин пут*: између сведочења и фикције, *Моћ значи опстанак*, Сведочанство испуњено књижевношћу, Између документарности, белетризације и бестселеризације); 9) *ЛИЦА КРИСТИЈАНИНЕ МЕМОАРСКО-АУТОБИОГРАФСKE ПРОЗЕ* (*Ми деца са станице Зоо* између документа и приручника, Ангажовани карактер Кристијанине прозе, *Ми деца са станице Зоо* као приручник самопомоћи, Мемоари колективног јунака, Топос подвојене личности (Кристијана vs. Вера), „Један велики град који

се зове Берлин”, Хронотоп Берлина и његова перцепција у мемоарима Кристијане Ф., Перцепција времена у мемоарима *Ми деца са станице Зоо*, Социјални аспект времена: „умеће” живљења као учење игре, Перцепција времена у мемоарима *Ми деца са станице Зоо* Календарско време: Божић, Након 35 година: аутобиографски роман *Мој други живот*); 10) ПАРАМПАРЧАД ЦЕЈМСА ФРЕЈА: ЈЕДНА РЕВИЗИЈА ЖАНРА МЕМОАРА (потпоглавља: Парампарчад као наратив о осећају, *Сећање* као ре-креирање прошлости, Џејмс Фреј као „подвижник” и морални сведок, Искуство vs. приручници самопомоћи). Научни апарат рукописа садржи један прилог (Библиографија књига о Холокаусту у Републици Србији 2012–2022), списак извора и цитиране литературе, појмовник кључних концепата и поетичких елемената савремених мемоара, резиме на енглеском језику и биобиблиографску белешку о ауторки.

Монографија је иницијално настала као резултат ауторкиних интересовања за савремена проучавања мемоарско–аутобиографске прозе побуђених током похађања програма *Factual and Fictional Narration* у оквиру Летњег курса наратолошких студија (Summer Course in Narrative Studies/SINS) при Универзитету у Орхусу у Данској током 2015. године, на коме традиционално учествују наставници и сарадници Департмана за србистику. Насупрот концепту „мале приче” као језички уоквиреног искуства блиског свакодневной реалности који у когнитивнонаратолошки корпус уводи Мајкл Бамберг, теоријски концепт „велике приче” когнитивног психолога Марка Фримена, једног од предавача на поменитом програму у Орхусу, као поджанра књижевно–научне прозе, суштински је одредио књижевнотеоријску и методолошку позицију ове монографије. Томе треба додати и теоријски приступ наративизацији сећања Пола Рикера, чији ја синтагма „морални сведок” део наслова монографије, као и Бахтиново схватање „мемоарности” у историјскопоетичком контексту. Примарне изворе и грађу чине дела савремене мемоарске књижевности 20. и 21. века, груписана према следећим параметрима: а) дела која су репрезентативна за одређену линију савремених мемоара; б) књижевно–научни и књижевни текстови у којима се налази заматак другачијег типа мемоара и од којих се може пратити генеза једне развојне линије овог жанра; в) дела аутора који су и писци и теоретичари савремених мемоара.

Рукопис монографије отвара својеврсна књижевнотеоријска пролегомена за савремену поетику мемоара где се у контексту историје мемоарске књижевности прате њене развојне линије и жанровске промене на нивоу тематике, ликова, стваралачких интенција, а пре свега, промене у домену статуса чињеничног (документарног). У том погледу дат је кратки преглед деконструктивистичких и посткласичних когнитивних теорија које су са дијаметрално различитих позиција у односу на традиционално схватање жанра осветљавале „чињеничност” и „истинитост” мемоарске приче. Узимајући у обзир оба дискурса о мемоарима (књижевни и научни), у првом поглављу ауторка тежи да осветли степен поузданости чињеница и истине мемоара, и тиме одговори на питање: „Да ли мемоари могу лагати?”, односно „Да ли мемоари морају лагати?”.

Када је реч о богатој мемоарској грађи у српској књижевности 19. в, која је до данас у великој мери и савременим методолошким приступима истражена (Д. Живковић, Д. Иванић, Г. Максимовић, Р. Ераковић, С. Гароња Радованац), ауторка је осветлила мемоарско–аутобиографску прозу *Сећања* заборављеног писца Анђелка Крстића са посебним нагласком на жанровској и периодизацијској контекстуализацији његовог дела. Интерес за сведочанства регионалних писаца чија су дела остала у оквирима завичајне књижевности видљив је и у поглављима која су усмерена ка ратним мемоарима и поетичким одликама типолошки различитих облика мемоарске прозе – мемоарима војсковођа и ослобођених заробљеника. Књижевност Холокауста, која у последњих неколико деценија, особито у оквиру наратолошког заокрета у хуманистичким наукама, закупља несмањену пажњу проучавалаца, у фокусу је ауторкиних анализа жанровски хетерогеног корпуса сведочанстава о Холокаусту, насталих непосредно на тлу нацистичких логора или са веће временске дистанце од проживљених искустава и сачуваних у виду докумената или транскрибованих разговора. Истражену грађу чине *Свици из Аушвица* (Megilas Oyshvits, 1973), разговори Гидеона Грејфа

(Gideon Greif), најзначајнијег историчара Холокауста, са преживелим члановима „Радних одреда“, дела Прима Левија (Primo Levi) *Потонули и спасени*, Зар је то човек и Хедер Морис (Heather Morris), преживелог заробљеника логора Аушвиц, *Тетоважер из Аушвица* (The Tattooist of Auschwitz 2018). Тумачењем ове морфолошки различите грађе (свитака, дневничких бележака, разговора, мемоарско–аутобиографских записа, текстова на линеалној позицији романа, аутобиографије, есеја и научне студије), указано је на њихову улогу у процесу усложњавања жанровског система књижевно–научних врста и деконструисања неких базичних поставки у вези са фактографијом као „полом“ истине и науке у њима. У делу рукописа монографије који је посвећен савременој српској прози о Холокаусту (документованој у прилогу рукописа и каталогом изворне и секундарне литературе из последње деценије), ауторка је као њене кључне одлике издвојила: лиминалну позицију фактографског и фиктивног, својствену савременом жанровском књижевном систему, белетризацију и бестселеризацију теме Холокауста, њена канонска својства, те, истраживачки посебно релевантан, њен сазнајни и етички аспект. Завршни део овог поглавља, који се усмерава ка уређивачкој политици водећих издавачких кућа у Републици Србији, те савременој читалачкој публици, скреће пажњу на позитивне и негативне формалне и рецепцијске аспекте (хипер)продукције прозе о Холокаусту измењеног жанровског лика.

Жанровска отвореност и пропустљивост мемоарско–аутобиографске прозе посматране у кључу њених канонских (класичних) одлика предмет је тумачења опуса Кристијане Ф. у распону од дела *Ми деца са станице Зоо* (*Wir Kinder vom Bahnhof Zoo*, 1979) до *Мог другог живота* (*Mein Zweites Leben*), насталог у коауторству са Соњом Вуковић (2013). Као посебна подврста савремене мемоарско–аутобиографске прозе „Кристијаниног типа“ (сведочанстава бивших зависника), овај опус је био репрезентативан за ауторкино промишљање модификације жанровског оквира класичне мемоарско–аутобиографске прозе прозе кроз топосе документарности/сведочанства, друштвеног ангажмана, подвојене (амбивалентне) личности мемоаристе – моралног сведока, доживљаја хронотопа (града и реалног времена).

Рукопис монографије затвара анализа жанровских карактеристика, према ауторкином сведочењу, једног од најконтроверзнијих мемоарских дела данашњице, *Парампарчади* (*A Million Little Pieces*) Џејмса Фреја (James Frey). Позиционирајући Фрејеву прозу између традиционалног и савременог когнитивнопсихолошког читања мемоара М. Бојанић Ћирковић наглашава иновативан начин на који Фреј користи потенцијал „класичних“ мемоара (ре–креирање сећања, проблематизовање објективности и статуса истине, нарација о подвигу, прича моралног сведока, интерференција са литерарним и нелитерарним жанровима) и својим садржајем варира и у значајној мери ревидира канонски мемоарски образац жанра.

Методолошки утемељен на, за књижевнонаучни дискурс не тако уобичајеном теоријском консензусу савремених теорија мемоарског наратива Биркертса, Фримана, Рикера, Фукоа, рукопис монографије М. Бојанић Ћирковић наглашава ону истраживачку линију која у проучавању мемоара тежиште не ставља на догађај, већ на његов доживљај, у чијој је основи интенција налажења смисла и потврђивања идентитета. Етимолошка копча као суштина овог жанра истовремено је и његова филозофска, литерарна и психолошка *differentia specifica*, а сам феномен наративизације сећања једна је од фреквентнијих истраживачких тема савремене хуманистике и науке о књижевности. У том погледу М. Бојанић Ћирковић даје хвале вредан допринос актуелним херитолошким и студијама културе сећања, као и теоријама мемоарског жанра, па рукопис ове монографије може бити драгоцен како за ширу читалачку публику, тако и за академску заједницу филолога, историчара, социолога, психолога. Стога је препорука рецензента да се рукопис публикује без измена.

